

تحلیل هویت زن ایرانی بر مبنای ارزش‌های اساسی در کتاب‌های خاطرات دفاع مقدس

فرشته موحدیان عطار^۱، علی ربانی خوراسگانی^۲، ثریا معمار^۳

چکیده

ارزش‌ها از جمله عوامل مؤثر بر شکل‌دهی هویت در هر جامعه است. پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل هویت زن ایرانی بر مبنای ارزش‌های اساسی در کتاب‌های خاطرات دفاع مقدس به روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار انجام شد. بدین منظور آثار مکتوب در این موضوع که شامل خاطرات نوشته شده از سوی زنان شرکت‌کننده در دفاع مقدس بود، مورد بررسی قرار گرفت و پنج کتاب در این زمینه برای نمونه پژوهش انتخاب شد که عناوین این کتب عبارتند از: فرنگیس، من زنده‌ام، از چنده‌لا تا جنگ، یکشنبه آخر و پوتین‌های مریم. نتایج پژوهش نشان داد که ارزش‌های اخلاقی مانند تعهد، صبر، شکرگزاری، سخاوت، خیرخواهی و ارزش‌های فرهنگی مانند فروتنی، تواضع، قدرت، دانش، سلامت و در نهایت ارزش‌های مذهبی مانند خدامحوری، تقوی، اخلاص، نرم‌خویی و عفاف بر هویت زنان ایرانی در دوران دفاع مقدس مؤثر بوده است.

واژگان کلیدی: هویت زن ایرانی، ارزش‌های دفاع مقدس، هویت زنان، تحلیل

محتوای جهت‌دار، خاطرات دفاع مقدس.

نوع مقاله: پژوهش تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۲۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۱/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۴
۱. کارشناس ارشد مطالعات زن و خانواده، دانشکده ادبیات و علوم اجتماعی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول)
Email: fe_mo_att@yahoo.com
۲. استاد گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم اجتماعی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
Email: a.rabbani@ltr.ui.ac.ir
۳. دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم اجتماعی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
Email: soraya.memarV@gmail.com

A Study on Iranian Women's Identity Based on Basic Values in the Holy Defense Diaries

Fereshteh Movahedian Atar¹, Ali Rabani Khorasgani², Soraya Memar³

Values are among the effective factors in forming identity in every society. The present research aimed to analyze Iranian women's identity based on basic values in the holy defense diaries applying oriented qualitative content analysis; thus, the written works, including diaries by the women who were present in the holy defense, were reviewed, and five diaries, including "Anavin Farangis", "Man Zendeam", "Chandehla ta Jang", "Yekshanbeh Akhar", and "Poutin hayeh Maryam", were selected as the sample. The results demonstrated that moral values such as commitment, patience, gratitude, generosity, and benevolence; cultural values like humility, power, knowledge, and health; and religious values such as God-centeredness, piety, sincerity, gentleness, and chastity, influenced Iranian women's identity in the holy defense.

Keywords: Iranian women's identity, values of the holy defense, women's identity, oriented qualitative content analysis, holy defense diaries.

Paper Type: Research

Data Received: 2021 / 10 / 16   **Data Revised:** 2022 / 04 / 08   **Data Accepted:** 2022 / 04 / 24

1. M.A. in Women and Family's Studies, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran. (Corresponding Author)

Email: fe_mo_att@yahoo.com

2. Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Email: a.rabbani@ltr.ui.ac.ir

4. Associate Professor, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Email: soraya.memar7@gmail.com

ارزش‌ها از مهمترین وجوه زندگی روزمره است و جنبه‌های اساسی تنوع در رفتارهای انسانی را نشان می‌دهند. ارزش‌ها در طول تاریخ دستخوش تغییراتی شده‌اند که این تغییرات ممکن است از بیرون جامعه و یا از درون آن باشد و این دگرگونی‌ها بر هویت و به‌ویژه هویت زنان، تغییراتی ایجاد کند. جامعه ایرانی و زن ایرانی از این نظر، مستثنی نیست و خواه و ناخواه هویت ایشان نیز دستخوش دگرگونی می‌شود. (علیخانی، ۱۳۸۶) از نظر جامعه‌شناسی، ارزش‌ها الگوهای اجتماعی است که در حد پذیرش توسط گروهی از افراد، مبنایی برای ایجاد انتظارات مشترک و معیاری برای هدایت و تنظیم رفتار فراهم می‌کند (علمی، ۱۳۸۸). هویت با این مسئله که «من چطور خودم را می‌بینم و دیگران چگونه مرا می‌بینند» ارتباط دارد، با فرد و اجتماع مرتبط است، به واسطه شباهت و تفاوت مشخص می‌شود، می‌تواند چندگانه یا منفرد باشد و همچنین می‌تواند ثابت، سیال یا در حال تغییر دیده شود (مذهبی، ۱۳۹۰). هویت هر انسانی می‌تواند آگاهانه یا ناآگاهانه به واسطه تشویق‌ها و تنبیه‌ها در اجتماع شکل بگیرد یا می‌تواند از دوران کودکی با توجه به تفاوت تربیت پسر و دختر ایجاد شود. هویت در طول زمان با توجه به مبانی فرهنگی، سنتی، قومی، طبقاتی، اجتماعی و غیره ساخته می‌شود. در شکل دهی هویت زنان ایرانی، عوامل متفاوتی تأثیرگذار است از جمله عوامل طبیعی (محیط جغرافیایی) و عوامل فرهنگی و اجتماعی مثل عقاید، باورها، آموزه‌های دینی و آداب و رسوم قبیله‌ای (رمضان‌نرگسی، ۱۳۸۳). از آنجاکه زنان، تربیت نسل‌های آینده را برعهده دارند بررسی نظام ارزشی که بر هویت آنها مؤثر است اهمیت زیادی دارد.

جنگ ایران و عراق، حادثه تاریخی بزرگ و سرنوشت‌سازی بود که از تاریخ، ۳۱ شهریور سال ۱۳۵۹ با تجاوز عراق آغاز شد و در تاریخ ۲۶ تیرماه سال ۱۳۶۷ پس از پذیرش قطع‌نامه ۵۹۸ از سوی جمهوری اسلامی ایران به پایان رسید. زنان در دوره هشت‌ساله دفاع مقدس نقش‌های گوناگونی مانند رزمنده، امدادگر، آزاده، مادر شهید، همسر شهید، همسر جانباز و... برعهده داشتند. این دوران تاریخی شاهد تحولی عظیم در نگرش‌های زنان نسبت به خو و جهان پیرامونشان بوده است به طوری که زنان در این دوران از ارزش‌های مادی‌گرایانه روی برگردانده و ارزش‌های غایی و معنوی را سرلوحه زندگی فردی و اجتماعی خود قرار

دادند. زنان در این دوره تاریخی به یکی از عمده‌ترین گروه‌های اجتماعی و مروج ارزش‌های معنوی در جامعه بدل شدند.

یکی از دغدغه‌های اعضای هر جامعه انتقال تجربیات هر نسل به نسل دیگر است؛ نسلی که در طی هشت سال، جنگ را با تمام فراز و نشیب‌های آن تجربه کرد و تا پای جان از میهن خویش دفاع نمود تا فرزندانش با امنیت در سرزمین ایران زندگی کنند و حتی برای یک وجب از خاک خود از جان و مال خود فروگذاری نکرد. این نسل با روایت احوالات جنگ توانست ارزش‌هایی که برایشان جنگیده بود را برای نسل‌های بعد بازگو کند. برخی از نوشته‌های برجای مانده، متعلق به زنانی است که در دوران جنگ حضور فعالی داشته‌اند. خاطرات این گروه از زنان، مخزنی است تا محقق به کمک آن بتواند به شرایطی که زنان شرکت‌کننده در دفاع مقدس تجربه کردند، واقف شود و تأثیر جنگ را در نظام ارزشی و هویت‌یابی فردی و اجتماعی زنان در آن دوران حساس بررسی کند. هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی ارزش‌هایی است که بیشترین تأثیر را بر روی هویت زنان در دفاع مقدس داشته است که چگونگی تأثیرگذاری ارزش‌های اساسی بر هویت زنان ایرانی در دوران جنگ نیز مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌های خجسته (۱۳۸۶) نشان می‌دهد که زنان در فرایند هویت‌یابی از سه عامل: جنسیت، خانواده، جامعه و ساختارهای آن تأثیر می‌گیرند. داریاپور (۱۳۸۶) بر این نکته تأکید دارد که ارزش‌ها از سویی راهنما و تعیین‌کننده گرایش‌های اجتماعی و ایدئولوژی‌ها و از سوی دیگر، تعیین‌کننده رفتار و کنش اجتماعی است. فاضلی دهکردی و فرمehنی فراهانی (۱۳۸۹) در مطالعه خود نشان دادند که پژوهشگران در برخورد با موضوع زن، با توجه به دیدگاه خود، یکی از چهار رویکرد را برگزیده‌اند که عبارت است از: زن به طور ذاتی شرور است، زن موجودی ناقص است، زن و مرد در همه عرصه‌ها با هم یکسان هستند (برخی از گروه‌های فمینیستی)، زن و مرد با وجود تفاوت در نقش‌ها و ویژگی‌هایشان در به‌کمال رسیدن و انسان بودن با هم یکسانند. حاتمی و مذهبی (۱۳۹۰) نیز در پژوهش خود نشان دادند که در سال‌های اخیر، هویت‌یابی جنسیتی زنان از عوامل متعددی تأثیر گرفته است. وضعیت و جایگاه زنان امروز در جامعه با وضعیت و جایگاه آنها در گذشته بسیار متفاوت است. یکی از

عوامل مؤثر آن، تأثیر رسانه‌های مدرن از جمله اینترنت است. همچنین رفعت جاه و روح افزا (۱۳۹۱) معتقدند که شناخت نگرش موجود به هویت زن مسلمان در شرایط کنونی جامعه ایران که از سویی با گرایش‌های سکولاریستی مواجه است و از سوی دیگر در معرض افکار رادیکال فمینیستی قرار دارد، گام اول برای بازشناسی و احیای هویت دینی زن مسلمان است. احمدی و قادرزاده (۱۳۹۳) ارزش‌ها را از مهمترین وجوه زندگی روزمره می‌دانند که جنبه‌های متنوع رفتارهای انسانی را شکل می‌بخشند. فیاض و خضری (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای با عنوان بررسی هویت زن ایرانی - مسلمان از خلال مفاهیم جنسیت معتقدند که جنسیت در شکل‌گیری هویت زن ایرانی اهمیت بسزایی دارد و هویت زنان، ارتباط تنگاتنگی با تجربه زیست‌شده آنها در جامعه دارد. سیاوشی و زیویار (۱۳۹۵) در پژوهش خود تأثیر سیاست‌های فرهنگی پهلوی بر بروز بحران هویت زن ایرانی با تأکید بر نظریه تکوین و تکون هویت ملی ایرانیان معتقدند به دلیل غلبه نسبی ساختارهای مبتنی بر الگوی توسعه غربی بر جامعه ایرانی عصر پهلوی اول در درازمدت، زن ایرانی با به هم ریختگی و بحران هویت روبه‌رو شده است. همچنین عطارزاده (۱۳۹۶) در مطالعه خود نشان داد که در طول تاریخ، زنان به دلیل نادیده انگاشته شدن موجودیت و هویت مستقل از سوی نظام‌های اجتماعی حاکم بر جوامع مختلف انسانی، همواره در معرض آسیب شخصیتی قرار داشته‌اند. در جریان حرکت‌های توحیدی تأمین احساس امنیت وجودی فارغ از ملاحظات جنسیتی در مرد و زن، یکسان دنبال می‌شود تا زمینه تجلی حضور با قاطعیت فراهم شود.

بایرن^۱ (۲۰۰۳) در پژوهشی با نام توسعه مدل جامعه‌شناختی برای تحقیق هویت اجتماعی و شخصی زنان می‌گوید: «هویت شخصی ما از احساسی برمی‌خیزد که ما خودمان را با آن می‌شناسیم درحالی‌که هویت اجتماعی ما طبقه‌بندی و دسته‌بندی ما از سوی دیگران است». سینگ^۲ (۲۰۰۷) ادعا دارد که پارادایم جنسیت و توسعه به واسطه اصول فمینیسم غربی و توسعه اقتصادی هدایت می‌شود. محدودیت‌های دیگر پارادایم شامل نگرانی از نابرابری‌های مرد و زن، تعمیم‌های کلان، نمایش نمادین زنان و گنجایش محدود شده زمینه‌های محلی را برجسته می‌کند. مکینزی^۳ (۲۰۱۳) معتقد است که هویت، دیدگاهی

1. Byrne, A.
2. Singh, S.
3. McKinzie, B. CH.

جمعی از خود در حوزه‌های مختلف است و از نظر الن لین^۱ (۲۰۱۷) هویت به حس شخص از خودش و چگونگی شکل‌گیری تعامل با دیگران در دنیای اجتماعی اشاره دارد.

اگرچه تاکنون بررسی‌هایی در مورد هویت و ارزش انجام شده است، تاکنون پژوهشگران در مورد جنگ، نظام ارزشی آن دوران و تأثیر آن نظام ارزشی در هویت‌یابی افراد جامعه، مطالعه مستقلی انجام نداده‌اند. با بررسی مسئله پژوهش حاضر، ضرورت تحقیق و مطالعات پیشینه، این نتیجه حاصل شد که موضوع پژوهش حاضر هم در مطالعات هویت و هم در مطالعات ارزش‌ها مسئله جدیدی است.

۲. چارچوب نظری پژوهش

مطالعه نظریه‌های مختلف و گستردگی ابعاد موضوع مورد مطالعه باعث شد که دیدگاه ترکیبی برای انجام پژوهش حاضر انتخاب و رویکردی تلفیقی از نظریه‌های مرتبط با ارزش‌ها و هویت استفاده شود. آلپورت^۲ معتقد است که تمام انسان‌ها از شش نظام ارزشی پیروی می‌کنند که عبارتند از: علم و دانش، ارزش‌های سیاسی (قدرت و سلطه)، ارزش‌های زیباشناختی (هنر)، ارزش‌های اقتصادی (پول و ثروت)، ارزش‌های اجتماعی (شهرت و محبوبیت)، نظام ارزشی دینی (میردربکوندی، ۱۳۸۹). صانعی ارزش‌ها را به هشت طبقه تقسیم می‌کند؛ این تقسیم‌بندی به ترتیب درجه و یا اهمیت نیست و سعی شده است تا ارزش‌هایی که مورد شناخت و توجه اکثریت جامعه است، برشمرده شود که عبارتند از: قدرت، روشنفکری یا دانش، ثروت و توانگری، احترام، سلامت، مهارت، محبت و تقوا (صانعی، ۱۳۷۲). روکیچ^۳ بر این باور است که هر فرد به طور نسبی، ارزش‌هایی دارد که برای او اهمیت خاصی دارند و نظام باورهای کلی هر فرد به صورت کارکردی و سلسله‌مراتبی ساختاربندی شده است. بنابراین، اگر بخشی از یک سیستم تغییر کند بخش‌های دیگر آن نیز تحت تأثیر قرار گرفته و تغییر می‌کند و به تبع آن بر رفتار فرد نیز اثر می‌گذارد (احمدی و قادرزاده، ۱۳۹۳). جوادی آملی هم معتقد است اگر انسان در مسائل علمی که ملاک ارزش است و همچنین در مسائل عملی که معیار ارزش است هیچ سخنی از مذکر و مونث نیابد به یقین، موصوف آنها مذکر و مؤنث نیست. ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها نه مذکر هستند و نه مؤنث. این ارزش‌ها با

1. Elaine Lynn, Ho.
2. Allport, GW.
3. Rokeach, M.

روح انسان در ارتباط می‌باشند و در روح انسان هیچ نشانه‌ای از مذکر بودن و مؤنث بودن نیست (جوادی‌آملی، ۱۳۷۱).

به اعتقاد جنکینز^۱ هویت اجتماعی، امکان برقراری ارتباط پایدار و معنادار با دیگران را که محور و مبنای زندگی اجتماعی است، فراهم می‌کند. هویت فردی زنان از مجموع هویت‌های اجتماعی و شخصی آنها تشکیل می‌شود. از دیدگاه تاجفل^۲ هویت اجتماعی، آن بخش از برداشت فرد از خود است که از آگاهی او نسبت به عضویت در گروه (یا گروه‌های) اجتماعی سرچشمه می‌گیرد که با اهمیت ارزشی و احساسی که به آن عضویت اضافه شده، همراه است (گل‌محمدی، ۱۳۸۱). از نظر گیدنز، هویت شخصی همان خود است که شخص آن را به صورت بازتابی از زندگی نامه‌اش می‌پذیرد (گیدنز^۳، ۱۳۸۷).

در پژوهش حاضر در بخش ارزش‌ها، نظام ارزشی دینی آلپورت و تقسیم‌بندی ارزش‌ها از نظر صناعی و همچنین نظریه رویچ مبنی بر ارتباط هویت و ارزش مورد نظر است. نظریه جوادی‌آملی از نظریه‌هایی است که از نظر پژوهشگر می‌توان به آن تکیه کرد؛ زیرا تمام ارزش‌های اخلاقی، فرهنگی و مذهبی که از کتاب‌های متعدد و نظریه‌ها و تعاریف اندیشمندان مختلف در پژوهش حاضر به کار رفته است با این دید انتخاب شده‌اند که به هیچ‌کدام از آنها نمی‌توان به طور جداگانه نام ارزش‌های زنانه و یا ارزش‌های مردانه داد؛ زیرا تمام ارزش‌ها هم مربوط به زنان است و هم مربوط به مردان. در پژوهش حاضر از نظریه گیدنز در مورد هویت شخصی و از نظریه هویت اجتماعی جنکینز استفاده شده است.

۱-۲. الگوی تحلیلی ارزش‌های اساسی پژوهش

۱-۱-۲. ارزش‌های فرهنگی

آنچه جوامع و اقشار مختلف را در درون یک جامعه از هم متمایز می‌کند باورها، ارزش‌ها و نگرش یا فرهنگ آنهاست. (داریاپور، ۱۳۸۶) فرهنگ، ارزش‌هایی دارد که متعلق به یک جامعه خاص است. این ارزش‌ها را فرهنگ به هم می‌آمیزد و به صورت کمابیش منظم تعبیر و تفسیر می‌کند. به کمک فرهنگ، افراد معنی و مقصود حیات اجتماعی و فردی را درک می‌کنند (صانعی، ۱۳۷۲). اقسام ارزش‌های فرهنگی عبارتند از: قدرت (شامل شجاعت،

1. Jenkins, R.
2. Tajfel, H.
3. Giddens, A.

با قاطعیت سخن گفتن، اقتدار در عمل)؛ دانش (شامل مهارت، تحصیل علم)؛ فروتنی و تواضع (شامل احترام به افراد) و سلامت (شامل اعتماد به نفس).

۲-۱-۲. ارزش‌های اخلاقی

ارزش‌های اخلاقی، مجموعه قواعدی است که رفتار انسان را در زندگی شخصی و اجتماعی هدایت می‌کند. وجود ارزش‌های اخلاقی به معنای وجود انسان و کمالاتی است که معیارهای تکامل انسان است. (کاردوست فینی، ۱۳۹۳) اقسام ارزش‌های اخلاقی عبارتند از: تعهد (شامل مسئولیت‌پذیری)؛ صبر (شامل شکیبایی در سختی‌ها و دشواری‌های زندگی، شکیبایی در بیماری‌ها)؛ شکرگزاری (شامل شکرگزار خدا بودن، تشکر از والدین و یادآوری مهر و محبت آنها، قدردان محبت دیگران بودن)؛ سخاوت (شامل کمک به مستمندان، گذشت، ایثار)؛ خیرخواهی (شامل محبت، تعاون و همیاری).

۲-۱-۳. ارزش‌های مذهبی

ارزش‌های مذهبی، اصول و فروعی دارد که در دین و مذهب، اموری مطلوب و مورد پسند است و از بیرون، انتظار عمل به آنها می‌رود. (علیزاده، ۱۳۷۷) ارزش‌ها از دیدگاه اسلامی عبارتند از: باورها، اعتقادات و ایمان اسلامی، خواه به شکل احکام اسلامی بیان شده باشند و خواه به صورت اصول اعتقادی و با قواعد فقهی. اقسام ارزش‌های مذهبی عبارتند از: خدامحوری (شامل توکل به خدا)؛ تقوی (شامل عبادت، یادگیری مسائل دین)؛ نرم‌خویی (شامل حسن خلق)؛ عفاف (شامل حیا، حجاب)؛ اخلاص (شامل خلوص نیت، انطباق گفتار و عمل).

۳. شیوه اجرای پژوهش

در پژوهش حاضر برای دست‌یابی به حقیقت علمی، ماهیت موضوع، حوزه مطالعاتی مورد نظر و هدف پژوهش به روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار با استفاده از تکنیک مقوله‌ای انجام شد. تکنیک مقوله‌ای مبتنی بر مقوله‌های ساخته شده از محتوا انجام می‌شود و تحلیل انجام شده، پیام و شرحی از محتوا براساس مقوله‌هاست. در پژوهش حاضر مقوله‌ها براساس مطالعه منابع متعدد در زمینه ارزش‌ها از دیدگاه نظریه‌پردازان مختلف به دست آمده است و با نظر اساتید و خبرگان دانشگاهی برگزیده شده‌اند. هویت زنان براساس سه نوع ارزش عمده بررسی شده است که عبارتند از: ارزش‌های اخلاقی، مذهبی و فرهنگی و

مقوله‌ها به مقوله‌های عمده، اصلی و زیرمقوله‌ها تقسیم‌بندی شده‌اند. داده‌های پژوهش حاضر براساس یک مطالعه موردی و از نوع داده‌های متنی است؛ ابتدا کلیه متون مطالعه شده و سپس پاراگراف‌ها رمزگذاری شده‌اند. روش نمونه‌گیری در پژوهش حاضر، موردی و از انواع نمونه‌گیری هدفمند- معیار محور بود. راهبردی که برای این نمونه‌گیری انتخاب شده، نمونه‌گیری موارد خاص یا بی‌مانند بود. در پژوهش حاضر از روش غیر واکنشی (غیر مزاحم) برای رسیدن به نتایج مطلوب استفاده شد.

جدول ۱

تقسیم‌بندی ارزش‌ها

مقولات عمده	مقولات اصلی	زیر مقوله	
ارزش‌های فرهنگی	قدرت	شجاعت	
		با قاطعیت سخن گفتن	
		اقتدار در عمل	
	دانش	مهارت	
		تحصیلی در علم	
		احترام به افراد	
ارزش‌های مذهبی	سلامت	خود انکایی	
	خدایمحوری	توکل به خدا	
	نرم‌خویی	حسن خلق	
		صمیمیت	
	تقوی	عبادت	
		یادگیری مسائل دینی	
		حیا	
	عفاف	حجاب	
		خلوص نیت	
	ارزش‌های اخلاقی	اخلاص	انطباق گفتار و عمل
			مسئولیت‌پذیری
		تعهد	شکیبایی در سخت‌ها و دشواری‌های زندگی
صبر			
شکرگزاری		شکرگزاری در بیماری‌ها	
		شکرگزار خدا بودن	
		تشکر از والدین و یادآوری مهر و محبت آنان	
سخاوت		قدردان محبت دیگران	
		کمک به مستمندان	
		گذشت	
	ایثار		
خیرخواهی	تعاون و همیاری		
	محبت		

۴. یافته‌های پژوهش

برای تحلیل کتاب‌ها ابتدا برای هر کتاب، جدول جداگانه‌ای براساس ارزش‌های اساسی اخلاقی، فرهنگی و مذهبی ترسیم شد و در آن، مقوله‌های عمده، اصلی، زیرمقوله، واحد تحلیل و کدهای اصلی مشخص گردید. برای نمونه، قسمتی از جدول‌های یکی از کتاب‌ها در جداول ۱ تا ۳ بیان شده است.

۴-۱. ارزیابی ارزش‌های اساسی در کتاب پوتین‌های مریم

جدول ۲

مقوله اصلی تعهد از ارزش اخلاقی در کتاب پوتین‌های مریم

مقوله اصلی	زیرمقوله	کد اصلی	واحد تحلیل خط به خط	واحد تحلیل
تعهد	مسئولیت پذیری	انجام وظیفه	به ما گفتند آب این نهر آلوده است و باید آن را ضد عفونی کرد.	دو خواهر و سه برادر با هم می‌رفتیم. یک‌بار کنار یک روستا رفتیم. به ما گفتند آب این نهر آلوده است و باید آن را ضد عفونی کرد. ضد عفونی کردن نهر را در عمل به ما نشان دادند و گفتند که باید این مقدار کلر را وارد این مقدار آب کنیم تا آب تصفیه شود. ص ۲۶

جدول ۳

مقوله اصلی دانش از ارزش‌های فرهنگی در کتاب پوتین‌های مریم

مقوله اصلی	زیرمقوله	کد اصلی	واحد تحلیل خط به خط	واحد تحلیل
دانش	مهارت	آموزش نظامی	- افشار، عملیات تخریب، کار با TNT، انفجار و چاشنی را به ما یاد داد و حیدری آموزش تیراندازی را یاد داد. - دوره‌های آموزش نظامی سینه‌خیز رفتن، خیز سه‌ثانیه و پنج‌ثانیه بازویسته کردن اسلحه را یاد گفتیم.	افشار، عملیات تخریب، کار با TNT، انفجار و چاشنی را به ما یاد داد و حیدری آموزش تیراندازی را یاد داد. دوره‌های آموزش نظامی سینه‌خیز رفتن، خیز سه‌ثانیه و پنج‌ثانیه و بازویسته کردن اسلحه را یاد گرفتیم و به میدان تیر رفتیم. ص ۳۱

جدول ۴

مقوله اصلی تقوی از ارزش‌های مذهبی در کتاب پوتین‌های مریم

مقوله اصلی	زیرمقوله	کد اصلی	واحد تحلیل خط به خط	واحد تحلیل
تقوی	عبادت	- خواندن نماز - خواندن دعا	- خواندن نماز - خواندن دعای ندبه	آقا جان صبح زود بلندمان می‌کرد. بعد از خواندن نماز صبح به دعای ندبه می‌رفتیم. ص ۱۲

کتاب پوتین‌های مریم، روایت خاطرات مریم امجدی یکی از دختران شجاع خرمشهری درباره وقایع جنگ است. مریم از نظر تربیتی از همان کودکی ارزش‌های مذهبی، سرلوحه

زندگی اش بود. در نظام ارزش‌گذاری اسلام، ارزش افراد در جامعه و در جهان آخرت به معیارهای والای انسانی است (زیبایی نژاد و سبحانی، ۱۳۸۵). او در هنگام جنگ، اسلحه به دست گرفت و به مبارزه با دشمن برخاست. شب‌ها با هم‌زمانش به دعا و نیایش می‌پرداخت و نشان داد که زنان جنگ ابتدا به خود و سپس به دیگران ثابت کردند که زن مسلمان، توانایی زیادی دارد که در صورت تجلی، معرف پایگاه و جایگاه زن در اسلام است. عبادت و یادگیری مسائل دینی، بالاترین و مقدم‌ترین ارزش‌هاست. مذهب، بخش مهمی از هویت شخص است و با در اختیار قرار دادن چارچوب و مبانی ارزشی به فرد کمک می‌کند به زندگی خود معنا و مفهوم ببخشد. مریم به دلیل بعد مذهبی شخصیتش، قبل از انقلاب که بیشتر دخترها بدون حجاب به مدرسه می‌رفتند او با چادر می‌رفت. اصل و فلسفه حجاب برای زن، تکریم و گرامی‌داشت گوهر وجود اوست؛ زیرا هرگاه حقیقت والا و ارزشمندی مطرح باشد پرده و حریم و حجاب به میان می‌آید و مرز بین محرم و نامحرم معلوم می‌شود (اعظم رام‌پناهی، ۱۳۸۵).

مهارت و یادگیری فنون و دانش باعث ارتقای آگاهی می‌شود و در این مورد زنان مستثنی نیستند؛ زیرا زنان در تولید، توزیع، انتشار دانش و فناوری نقش بسزایی دارند. همچنین به دلیل نقش تربیتی آنها در پرورش افراد جامعه توجه به توانمندی آنها در عرصه‌های علم و فن‌آوری مهم است. زنان بدون دست‌یافتن به دانش و آگاهی متناسب با تغییرات جدید هرگز نمی‌توانند تعریفی متناسب با زمان را نسبت به کیستی و چیستی خود به دست آورند. (عزیززاده، ۱۳۸۷) مریم امجدی پس از انقلاب با تحصیل در دبیرستان به عضویت حزب جمهوری اسلامی، جهاد سازندگی و بسیج مستضعفین خرمشهر درآمد و دوره‌های امدادگری و فنون نظامی را آموزش دید و نشان داد که با کسب این آموزش‌ها می‌تواند بر توانایی و قدرت خود بیفزاید. شاید افراد به ندرت قدرت را یکی از خصوصیات زنانه تلقی کنند، اما حقیقت این است که اگر زمینه و شرایط در جامعه ایجاد شود، می‌توان دید که بسیاری از زنان، این ویژگی را دارند و به بهترین شیوه می‌توانند از آن استفاده کنند.

مریم امجدی هنگام جنگ ایران و عراق با شجاعت و غیرتی که داشت در هر موقعیتی که حکم می‌شد، می‌ایستاد و چون سربازی دلاور بی‌چون و چرا خدمت می‌کرد. شخصیت مریم امجدی از کلیشه نقش‌های زنانه درآمده و سعی کرده است وظیفه انسانی خود را در مقابل جنگ به تصویر بکشد.

۴-۲. ارزیابی ارزش‌های اساسی در کتاب فرنگیس

کتاب فرنگیس، خاطرات یکی از زنان غیور گیلان غرب است. فرنگیس زنی است که با فرهنگ شهر و روستای خود رشد و نمو کرده و در طول زندگی او ارزش‌هایی که پرننگ‌تر جلوه کرده، بر شخصیت و هویتش تأثیر گذاشته است. بیشترین نکاتی که از زندگی فرنگیس نمود پیدا می‌کند، شجاعت اوست. از سخت‌ترین موقعیت‌های زندگی فرنگیس، هنگام مواجه شدن او با دو سرباز عراقی است که این مورد را می‌توان نقطه عطفی در زندگی و سرنوشت وی برشمرد. فرنگیس سعی کرد در این موقعیت خطرناک بدون آنکه تزلزلی در او به وجود آید با اقتدار تمام عمل کند و به جای عقب‌نشینی با تبر، یکی از سربازان عراقی را کشت و دیگری را به اسارت درآورد؛ زیرا اگر قاطعانه چنین تصمیمی نمی‌گرفت، ممکن بود که کشته یا اسیر شود. در تمام موقعیت‌های خطرناک با وجود احترامی که برای شوهر خود براساس اعتقادات مذهبی و یا سنن فرهنگی قائل بود، سعی می‌کرد کاری را انجام دهد که برای دفاع از خانواده و سرزمینش بهترین راه باشد و بر این باور بود که شجاع و نترس بودن، یک ارزش است و باید به آن پایبند بود.

فرنگیس، اعتماد به نفس بالایی داشت و سعی می‌کرد هر کاری را چه مردانه و یا زنانه، به خوبی انجام دهد و تا حد ممکن به خود متکی باشد. زن مسلمان، زن تکلیف‌گرا، وظیفه‌مدار و خدامحور است. اعتماد به نفس در زندگی هر زنی بسیار تأثیرگذار است؛ زیرا اجازه کارآمد بودن به او می‌دهد. این درحالی است که نگاهی واقع‌بینانه به خود و موقعیت خود داشته باشد. زنانی که اعتماد به نفس دارند به توانایی‌های خود ایمان داشته و به راحتی می‌توانند زندگی خود را کنترل کنند و بر این عقیده‌اند که با داشتن اعتماد به نفس به انجام همه کارها قادرند. با تحلیل خصوصیات فرنگیس مشخص می‌شود که می‌توان او را زنی مستقل دانست، اما استقلال و خوداتکایی او باعث نشد که از احساس وابستگی و نزدیکی به خانواده و اطرافیانش کاسته شود.

صبر در برابر سختی‌ها، مشکلات زندگی و بیماری‌ها پالایش‌دهنده روح و جسم افراد است و در نتیجه در هویت و شخصیت افراد تأثیر دارد چنانچه این موارد در زندگی فرنگیس به خوبی مشهود است. هنگام جنگ خانه او به ویرانه‌ای تبدیل می‌شود و در دل کوه با

دستان خود خانه‌ای می‌سازد و در آنجا به تنهایی باید بچه‌اش را به دنیا آورد. فرنگیس می‌بایست دردهای دیگری مانند درد دیدن شهید و مجروح شدن خواهرها، برادران و نزدیکانش را تحمل کند. محبت به دیگران و ایثار از خصوصیات بارز زنان ایرانی است که در زندگی فرنگیس در دوران دفاع مقدس مشهود است. ایثار در فرهنگ اسلامی این است که انسان چیزی را که به آن تعلق دارد در راستای تحقق بخشیدن به هدفی یا اجرای تکلیفی به دیگران ببخشد. مسئولیت‌پذیری فرنگیس از دغدغه‌های اصلی او بود. در هنگام جنگ، پذیرای بسیاری از مسئولیت‌های خطیر بود؛ زیرا با پشتکار و همتی که داشت، توانست به همگان بقبولاند که زن بودن او منافاتی با انجام تعهداتش در قبال خانه، شهر و حتی کشورش در زمان جنگ ندارد.

۴-۳. ارزیابی ارزش‌های اساسی در کتاب از چنده‌لا تا جنگ

کتاب *از چنده‌لا تا جنگ* روایت زنانه از دفاع مقدس است. شمسی سبحانی در زمان انقلاب و در هنگام جنگ، در بیمارستان‌ها امدادگر بود و سعی کرد به کارهای سخت و طاقت‌فرسا خود را عادت دهد تا مسئولیتش را در قبال مجروحان به بهترین شیوه انجام دهد. او نشان داد که یک زن اگر شرایط مساعدی برایش فراهم شود به بهترین شیوه می‌تواند به تمام تعهداتش عمل کند. صبر و شکیبایی، ارزشی است که در زندگی بسیاری به صورت آشکار و نهفته وجود دارد. سبحانی، زمانی که مادرش بیمار بود، درس و مدرسه را رها کرد و به نگهداری از مادر پرداخت و برای کسب درآمد نیز به کار خیاطی مشغول شد. در دفاع مقدس با وجود کم‌دردهای مضمن به امدادگری مشغول بود. این امر نشان می‌دهد که اصل قرار دادن ارزش‌ها و آرمان‌ها برای یک زن چگونه می‌تواند تغییراتی در زندگی او ایجاد کند که حتی سلامت جسمی خود را نیز فراموش کند. برخی از زنان در پذیرش الگوها و ارزش‌هایی که به شدت مورد قبول آن‌هاست، انعطاف‌پذیری زیادی دارند و این امر در مورد زنانی که در جبهه‌های جنگ شرکت داشتند نیز به خوبی آشکار بود. از شاخه‌های ارزش‌های فرهنگی می‌توان به مقوله قدرت اشاره کرد. خانم سبحانی زمان انقلاب با حضور در تظاهرات و مبارزات و یا هنگامی که در کردستان پرستار بود و به دل دشمن می‌زد. وقتی با مسئولیت خودش به جاده‌های کردستان که بسیار خطرناک بود پامی گذاشت،

شجاعتش به خوبی نمودار می‌شد. او در قالب زنی که مذهب و اخلاق سرلوحه زندگی‌اش است، نخواست شجاعتش را در مواردی به‌کار گیرد که هویتش زیر سؤال برود. او تنها می‌خواست که با قدرتش انجام وظیفه کند و به اهداف خیرخواهانه‌اش برسد.

بخش عظیم سرمایه و ثروت انسان، دانش است. علم در ایجاد و ارتقای فرهنگ و تمدن نقش اساسی دارد. فراگیری علم و دانش برای پیشرفت کارهای انسان در زندگی نقش بسزایی دارد. مهارت، کمترین هماهنگی بین ذهن و جسم برای رسیدن به توانمندی و شایستگی است. شمسی سبحانی که مدتی ترک تحصیل کرده بود به دلیل ضرورت، برای علم‌آموزی در سن ۲۴ سالگی در کلاس‌های شبانه‌روزی ثبت‌نام کرد. کسب مهارت‌های امداد رسانی، کمک‌های اولیه و غیره نیز جزو برنامه‌های اصلی او بود.

هویت با نقشی که افراد از خود ایفا می‌کنند، شناخته می‌شود. (ربانی و کجاف، ۱۳۸۸)

شخصیت افراد، ارتباط تنگاتنگی با ارزش‌های مذهبی آنها دارد. شمسی سبحانی معتقد است که زندگی او به خواست خدا بستگی دارد و این نشان می‌دهد که خمیرمایه اصلی وجودی او با توکل بر خدا بنا نهاده شده است و او با اعتقاداتش تقوی و بندگی خود را نشان می‌دهد. حسن خلق و رفتار محبت‌آمیز شمسی سبحانی با مجروحان و همکاران، زبانزد همگان بود. او سعی می‌کرد حتی در سخت‌ترین شرایط جنگی نیز محیطی گرم و صمیمی ایجاد کند و به این ترتیب آرامش و دلگرمی را به دیگران هدیه دهد تا همگی بتوانند شرایط سخت جنگ را تحمل کنند.

۴-۴. ارزیابی ارزش‌های اساسی در کتاب من زنده‌ام

معصومه آباد، راوی کتاب من زنده‌ام یکی از زنان شجاع خطه آبادان است. معصومه، با محبت و مهر مادر و عشق بیکران پدرش بزرگ شد. این عشق و محبت چنان تأثیری در او داشت که در قسمت‌های مختلف خاطراتش با نیکی از والدین و خانواده‌اش یاد می‌کند. در خاطراتش به یادآوری مهر و محبت والدین و آشنایانش و تشکر از آنها می‌پردازد و داشتن این روحیه را از وجود آنها می‌داند. او اظهار می‌دارد که پشتیبانی پدرش، عصاره جرأت و شهامت در تمام دوران جنگ و اسارت برای او بود. در اسلام نیز دیده می‌شود که سپاس از کسی که واسطه نعمتی برای شخص بوده، بسیار مهم است و معیار شکر خدا، شکر مخلوق

اوست. صبر، یک ویژگی روانی و ثبات درونی است که نتیجه آن، مدیریت احساسات و هیجانات، توان تحمل سختی‌ها و سخت‌کوشی در کارهاست. معصومه در زمان جنگ بمباران شدن خانه‌ها و شهید و زخمی شدن مردم بسیاری را دید و این موارد موقعیت حزن‌انگیزی را برای او ایجاد کرده بود. در زمان اسارت، شاهد زخمی‌کردن، شکنجه‌دادن و شهید کردن بسیاری از اسرا بود. شکنجه، سرما و گرمای طاقت‌فرسا در زندان‌های مخوف و متعفن بعضی‌ها؛ بی‌خبر از همه‌جا و همه‌کس در زمان اسارت بسیار سخت بود. و رای تمام سختی‌ها آنچه سبب می‌شد دچار عذابی سخت شود هنگامی بود که او را تا حد مرگ تحقیر می‌کردند و او از خدا طلب صبر می‌کرد؛ صبری جمیل، صبری که فقط خریدارش خدا بود و این تنها نسخه آرام‌بخش برای او بود.

خیرخواهی معصومه آباد نیز از ارزش‌های اخلاقی انسانی است که چه در زمان انقلاب و چه در زمان جنگ و اسارت به خوبی مشهود است که نشان می‌دهد قدر و ارزش هر فرد به تحقق کمال مطلوب او در سایه ارزش‌های انسانی بستگی دارد. همیاری او با دوستان و آشنایان در مواقع مختلف نشان می‌دهد که حس همیاری یک زن می‌تواند راهگشای زندگی باشد. در دنیای سرد و بی‌روح امروز و در جامعه‌ای که حس وابستگی، تعاون و همکاری آرام‌آرام رنگ می‌بازد و جای خود را به جدایی‌ها و از هم دور شدن‌ها می‌دهد، زنان با همراهی خود چه در خانواده و چه در اجتماع می‌توانند خلأ از هم دور بودن را پر کنند و ارزش دوستی و همیاری را دوباره در جامعه شکوفا کنند. قدرت باعث می‌شود که انسان سرنوشت خودش را خود به دست بگیرد. قدرت معصومه آباد در دوران اسارت به حد کمال دیده می‌شود. او با قاطعیت تمام باور داشت و می‌گفت: «ما در عین اسارت، آزاده بودیم، ما فرزند باورهای بزرگ بودیم، به دنیا آمده بودیم تا انقلاب کنیم، بجنگیم و برای آزادی اسیر شویم. او به هر حال با این اجبار ناگوار در دوران اسارت زندگی می‌کرد و تجربه زیسته او گواه اتکالی به نفس، قدرت و شجاعت‌های فراوانی است که برای بودن و نیز برای شروع دوباره زندگی روزمره به خرج داده بود». عبادت نقش عظیمی در زندگی معصومه آباد داشت. در هر زمان، حتی در شرایط سخت دوران اسارت سعی می‌کرد واجبات دینی را انجام دهد. خواندن نمازها و دعاهای یومیه و روزه گرفتن با وجود مشکلات فراوان در اولویت‌های برنامه او بود. وی به یادگیری

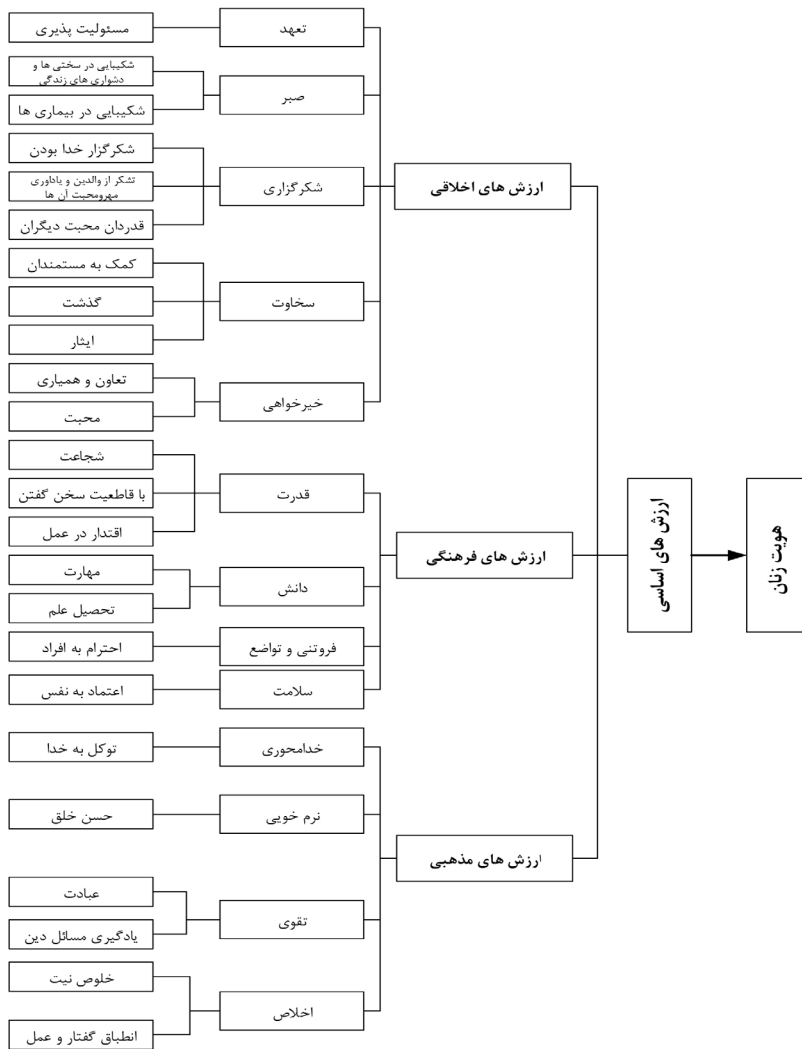
مسائل دینی اهتمام می‌ورزید و این نشان از آن دارد که اگر افراد ارزش‌ها را با تمام وجود بپذیرند آنچنان در شخصیت و ساختن هویت آنها تأثیر دارد که تغییر در هویت کاری غیرممکن می‌شود. از موارد عفت، حجاب زن است که حقی است الهی. زن در جامعه نقش انتقال‌دهنده فرهنگ را دارد و باید بر ارزش‌های دینی خود پافشاری کند. معصومه با همین دید در زمان اسارت نیز از حق خود یعنی، داشتن حجاب نگذشت و به هیچ وجه اجازه نداد حرمت او با بی‌حجابی شکسته شود. یکی از مهمترین راه‌های رسیدن به کرامت و عزت نفس، برخورداری از صفت حیاست؛ زیرا این صفت نشأت‌گرفته از کمال است. حفظ حیا برای معصومه آباد که اسیر بعثیان بود اهمیت زیادی داشت؛ زیرا می‌دانست حجب و حیا برای او مانند وسیله دفاعی است و باید تا حد مرگ این ارزش را در خود حفظ کند. از ارزش‌های بسیار مهم که هر فرد توحیدی به آن تمسک دارد، خدامحوری است. انسان خدامحور تمام اعمال فکری، عبادی و علمی‌اش کنترل شده و در مسیر حق است و در هیچ زمینه‌ای از مسیر حق بیرون نرفته و اعمال او در راه خدا کنترل و جهت‌دهی می‌شود. معصومه که در خانواده‌اش تربیت اسلامی داشت آموزه‌های خود را به خوبی در هنگام انقلاب، جنگ و به‌ویژه زمان اسارت به‌کار برد. معصومه با تمسک به ارزش‌های واقعی سعی داشت دچار بحران هویت نشود؛ زیرا فردی که قادر به یافتن ارزش‌های مثبت پایدار در فرهنگ، مذهب یا ایدئولوژی خود نیست، ایده‌آل‌هایش به هم می‌ریزد. چنین فردی که از درهم‌ریختگی هویت رنج می‌برد نه می‌تواند ارزش‌های گذشته خود را ارزیابی کند و نه صاحب ارزش‌هایی می‌شود که به کمک آنها بتواند آزادانه برای آینده طرح‌ریزی کند (شرفی، ۱۳۸۱).

۴-۵. ارزیابی ارزش‌های اساسی در کتاب یکشنبه آخر

کتاب یکشنبه آخر، خاطرات دختری است که با وجود محدودیت‌های بسیار توانست حضوری پررنگ در دفاع مقدس داشته باشد. در زمان نوجوانی پایه‌پای برادر و خواهرش بی‌برنامه فقط با نیت کمک به مستمندان از خانه بیرون می‌رفت. در زمان جنگ، معصومه با خواهرش در منطقه جنگی به‌طور داوطلبانه به کار امدادگری پرداختند. او هم‌زمانش هنگام بمباران در شهرها و روستاها با قطع آب و برق و همچنین کمبود مواد غذایی روبه‌رو شدند که باید تحمل می‌کردند، اما سخت‌ترین موقعیتی که با صبر و شکیبایی آن را تحمل

می‌کرد زمانی بود که برادرش در جلو چشمانش شهید شد. او سعی کرد صبر پیشه کند و از احساسات مربوط به زنان بگریزد. همچنین در مقابل دیگران اشک نریزد و عشق و عاطفه خود را نسبت به برادرش به صورت نشان ندهد. صمیمیت، خیرخواهی، تعاون و همکاری که در زمان جنگ بین او و همکارانش دیده می‌شد بعدی از شخصیت معصومه را رقم می‌زد که نشان می‌دهد یک زن نه فقط در محیط خانه بلکه در جامعه نیز می‌تواند خصوصیت مهرورزی و خیرخواهی را از خود بروز دهد و این نشان می‌دهد که کمال اخلاقی هر فرد آن است که محبت کردن را سرلوحه خود قرار دهد. شکیبایی در سختی‌ها، شجاعت و ایثارگری و تمام این موارد باعث تغییراتی در هویت و شخصیت معصومه می‌شود چنان‌که در جبهه‌های جنگ برای او و خواهرش شأن و منزلتی خاص قائل می‌شدند و باعث شد که زبانزد عام و خاص شوند. منزلت ناشی از حضور در صحنه جنگ برای این زنان در حدی است که در بیشتر موارد، خانواده‌ها هویت‌های مستقل آنها را به رسمیت می‌شناسند و پس از طی مدتی، دیگر این زنان هستند که راهنمای خانواده محسوب می‌شوند. حجاب و عفاف برای معصومه یک اصل بود و سعی با حجاب کامل در جامعه حضور پیدا کند. همچنین در جبهه‌های جنگ در هر شرایطی، حفظ حجاب را اولین و مهمترین اصل زندگی خود می‌دانست. حیا، عفاف، ستر و پوشش، تدبیری است که خود زن با نوعی الهام برای گران‌بها کردن خود و حفظ موقعیت خود در برابر مرد به‌کار برده است.

نمودار ۱: نقشه تأثیر ارزش ها بر هویت

۵. بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی هویت زن ایرانی براساس ارزش های اساسی در کتاب های خاطرات دفاع مقدس انجام شد. تحلیل خاطرات زنانی که به طور مؤثر در دفاع مقدس ایفای نقش کرده اند، گویای روایتی زنانه از جنگ است و نشانگر تأثیر زیاد ارزش های

اساسی در دوران دفاع مقدس بر هویت زن ایرانی در آن زمان بوده است. جنگ تحمیلی مهمترین رخدادی بود که پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران به وقوع پیوست و بر تمام ابعاد اجتماع تأثیر گذاشت. جنگ بین ایران و عراق، پس از انقلاب اسلامی، صحنه کارزار دیگری برای زنان آفرید. آنها از نخستین روزهای جنگ، هم‌پای رزمندگان به ستیز با دشمن پرداختند. گاه تن به تن جنگیدند و گاه با پرداختن به امور جنگی، حضور مستقیم خود را در دفاع مقدس حفظ کردند. زنان به صورت خودجوش هم‌پای مردان به اشکال متفاوت با دشمن بعثی جنگیدند، از جمله جنگیدن تن به تن، مراقبت از تسهیلات، توزیع سلاح بین رزمندگان، به عهده داشتن نقش پشتیبان روانی و عاطفی جنگجویان تا با روحیه دادن به سربازان به پیروزی جنگ کمک کنند. همراهی خواهران، همسران و مادران مسلمان ایرانی در تهیه و تدارک اجناس و اقلام مورد نیاز رزمندگان و سربازان و زنان مسلمان دلسوز که به امداد و درمان مجروحان و جانبازان جنگ شتافتند حاکی از آن است که ارزش‌ها در آن زمان چگونه آثار وسیع خود را بر زنان گذاشته است.

با ارزیابی تک‌تک ارزش‌های عمده در خاطرات مطالعه‌شده، تقیّد زنان به ارزش‌های اخلاقی، فرهنگی و مذهبی در هویت‌یابی و هویت‌سازی آنها نقش مؤثری داشته است. بنابراین، این نتیجه حاصل شد که در وهله اول، ارزش‌های اخلاقی شامل تعهد، صبر، شکرگزاری، سخاوت و خیرخواهی تأثیر بسزایی در شکل‌گیری هویتی زنان ایفا کرده است. ارزش‌های اخلاقی به صورت ارزش‌های مقدس، مطلق و جاوید در همه ادیان مشهود است. در اسلام از آنجا که کامل‌ترین دین است، تمام مفاهیم دینی حول ارزش‌های اخلاقی می‌چرخد. در پژوهش حاضر ارزش‌های اخلاقی متکی بر مذهب مورد توجه بود؛ زیرا اخلاق متکی بر مذهب زمانی که عقاید مذهبی، اعتقاد به پاداش و کیفرهای روز بازپسین، مجرا و پشتوانه اصول اخلاقی باشند، کارسازتر بوده و بر هویت فردی و اجتماعی زنان یعنی، معتقدان به دین اسلام تأثیر بیشتری داشته است.

در کتب خاطرات بررسی شده در پژوهش حاضر، ارزش‌های فرهنگی مانند قدرت، دانش، فروتنی، تواضع و سلامت در مرحله دوم تأثیر زیادی در هویت‌یابی افراد داشته است. زنان با تکیه به این ارزش‌ها اعتماد به نفس بالایی پیدا کرده و توانستند قاطعانه نقش

خود را در جنگ ایفا کنند. در مرحله بعدی ارزش های مذهبی مانند خدامحوری، تقوی، اخلاص، نرم خویی و عفاف، باعث حضور پررنگ تر زنان جامعه در دفاع مقدس شد و آنها با اتکا و باور به ارزش های مذهبی توانستند صحنه های باشکوهی از خودگذشتگی و ایثار خلق کنند. به کارگیری توصیه های دینی و ارزش های مذهبی موجب شد که با اتکا به دین و آموزه های آن، هویتی مذهبی و اخلاقی با تکیه بر ارزش های غایی در زنان شکل گیرد. آموزه هایی که زنان را از انفعال رهایی بخشید و حضوری فعال و مؤثر برای آنها در جامعه رقم زد. با اتکا به ارزش های اخلاقی و مذهبی، زنان به قدرتی اجتماعی و تأثیرگذار بدل شدند و شرایط برای تأثیرگذاری مؤثر، کارا و هدفمند آنها در جامعه فراهم شد. تقید زنان در دوران دفاع مقدس به ارزش های اخلاقی، فرهنگی و مذهبی تکریم و ستایش جامعه را برای آنها در برداشت. آنها زندگی پرفراز و نشیب خود را با قبول مسئولیت های خطیر، صبر و شکیبایی و ایثار جان و مال و محبت به دیگران بر خود هموار کردند. زندگی را با اخلاقیات هماهنگ کردند و ثمره آن نامی جاودان برای آنها بود.

زنان افتخارآفرین در عرصه جنگ و دفاع مقدس، شخصیت های بسیار والایی داشتند. پیشنهاد می شود برای شناساندن هرچه بیشتر آنها و رشادت هایشان تحقیقات موشکافانه ای در تمام عرصه های زندگی ایشان صورت گیرد و زوایای مختلف زندگی آنها برای دیگر زنان شناسانده شود. محققان برای پژوهش های آتی خود می توانند کتاب های تنها گریه کن و حوض خون را بررسی کنند.

فهرست منابع

۱. احمدی، یعقوب، و قادرزاده، امید (۱۳۹۳). گونه شناسی ارزش های فرهنگی مبتنی بر هویت، مسائل اجتماعی ایران. نشریه توسعه فرهنگی/ اجتماعی، (۱۱)، ۳۴-۵۶.
۲. اعظم رام پناهی، ناهید (۱۳۸۵). سیمای زن در قرآن. تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی اجتماعی زنان.
۳. ایمان، محمدتقی، و نوشادی، رضا (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. نشریه عیار پژوهش در علوم انسانی، ۳(۶)، ۱۵-۴۴.
۴. آباد، معصومه (۱۳۹۵). من زنده ام (خاطرات دوران اسارت). تهران: بروج.
۵. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۱). زن در آئینه جمال و جلال. قم: نشر فرهنگی رجاء.
۶. حاتمی، محمد رضا، و مذهبی، ساروبه (۱۳۹۰). رسانه و نگرش زنان به هویت جنسیتی خود. نشریه تحقیقات فرهنگی ایران، (۲) ۴، ۱۸۵-۲۰۹.
۷. خجسته، حسن (۱۳۸۶). ساختار بندی هویت زنان. نشریه پژوهش های ارتباطی، (۱۴) ۵۲، ۳۵-۵۶.
۸. داریا پور، زهرا (۱۳۸۶). ساختار ارزشی و مناسبات نسلی، علوم اجتماعی. نشریه پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، (۱) ۱، ۱-۲۴.
۹. رامهریزی، معصومه (۱۳۸۵). یکشنبه آخر (خاطرات معصومه رامهریزی). تهران: سوره مهر.
۱۰. ربانی، رسول، و کججاف، محمد باقر (۱۳۸۸). روان شناسی اجتماعی (دیدگاه ها و نظریه ها). اصفهان: دانشگاه اصفهان.

۱۱. رفعت جاه، مریم، و روح افزا، فائزه (۱۳۹۱). مطالعه عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر نگرش به هویت دینی زن مسلمان. *نشریه مسائل اجتماعی ایران*، ۲۳(۲)، ۶۱-۹۲.
۱۲. رمضان نرگسی، رضا (۱۳۸۳). تأثیر مذهب تشیع بر هویت زن ایرانی. *نشریه بانوان شیعه*، ۱۱(۱)، ۵۷-۸۶.
۱۳. زیبایی نژاد، محمدرضا، و سبحانی، محمدتقی (۱۳۸۵). درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام (بررسی مقایسه‌ای دیدگاه اسلام و غرب). قم: هاجر.
۱۴. سیاوشی، مهدی، و وزیویار، فرهاد (۱۳۹۵). تأثیر سیاست‌های فرهنگی پهلوی بر بروز بحران هویت زن ایرانی (با تأکید بر نظریه تکوین و تکون هویت ملی ایرانیان). *نشریه علوم تربیتی، فرهنگی تربیت زنان و خانواده*، ۱۱(۳۶)، ۷-۳۲.
۱۵. شرفی، محمدرضا (۱۳۸۱). *جوان و بحران هویت*. تهران: سروش.
۱۶. صانعی، پرویز (۱۳۷۲). *جامعه‌شناسی ارزش‌ها*. تهران: احمدی.
۱۷. طالش پور، فریبا (۱۳۸۶). *یوتین‌های مریم (خاطرات مریم/مجدی)*. تهران: سوره مهر.
۱۸. عزیززاده، گیتی (۱۳۸۷). *زن و هویت‌یابی در ایران امروز*. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
۱۹. عطارزاده، مجتبی (۱۳۹۶). بنیادهای هویت‌مداری زن درآموزه‌های مکتب نبوی. *نشریه سراج منیر*، ۸(۳۶)، ۷-۳۶.
۲۰. علمی، محمود (۱۳۸۸). گرایش‌ها و اولویت‌های ارزشی دانشجویان و رابطه آن با طبقه اجتماعی. *نشریه جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۰(۲)، ۱۰۷-۱۳۲.
۲۱. علیخانی، علی‌اکبر (۱۳۸۶). *مبانی نظری هویت و بحران هویت*. تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
۲۲. علیزاده، محمدباقر (۱۳۷۷). *فلسفه ما*. مترجم: شوشتری، سید محمدحسن. تهران: صدر.
۲۳. فاضلی دهکردی، مهدی، و فرمپینی فراهانی، محسن (۱۳۸۹). بررسی هویت زن در نهج‌البلاغه و دلالت‌های تربیتی آن. *نشریه روان‌شناسی، دانش‌ور رفتار*، ۱۷(۴۵)، ۱۴۱-۱۵۶.
۲۴. فتاحی، مهناز (۱۳۹۴). *فرنگیس (خاطرات فرنگیس حیدریپور)*. تهران: سوره مهر.
۲۵. فیاض ابراهیم، و خضری، فاطمه (۱۳۹۴). بررسی هویت زن ایرانی - مسلمان از خلال مفاهیم جنسیت. *نشریه پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران*، ۱۵(۱)، ۹۳-۱۰۶.
۲۶. کاردوست فینی، خدیجه (۱۳۹۳). بررسی سازگاری ارزش‌های اخلاقی با دین با تأکید بر اسلام. *نشریه علمی-ترویجی اخلاق*، ۴(۱۳)، ۹۵-۱۲۷.
۲۷. گل محمدی، احمد (۱۳۸۱). *جهانی شدن فرهنگ، هویت*. تهران: نشر نی.
۲۸. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۷). *تجدد و تشخیص جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*. مترجم: موفقیان، ناصر. تهران: نشر نی.
۲۹. میردریکوندی، رحیم (۱۳۸۹). رابطه شخصیت با نظام ارزشی از دیدگاه آلبورت. *نشریه معرفت*، ۱۲(۶۴)، ۷۶-۸۲.
30. Byrne, A. (2003). Developing a sociological model for researching women's self and social identities. *European Journal of Women's Studies*, 10(4), 443-464.
31. Elaine Lynn, Ho. (2017). *Identity*. Wiley Online Library.
32. McKinzie, B. CH. (2013). *Identity*. Wiley Online Library.
33. Singh, S. (2007). Deconstructing 'gender and development' for 'identities of women'. *International Journal of Social Welfare*, 16(2), 100- 110.